Il-Festa ta' San Filep f'Ħaż-Żebbuġ bejn l-1814 u l-1841

Riċerka ta' Raymond Saliba

It-tradizzjonijiet popolari reliġjużi f'Ħaż-Żebbuġ isibu art mill-aktar fertili, sew għaliex iż-Żebbuġin, bħall-kumplament tal-Maltin, għandhom karattru Mediterranju li jiżvoga fi ħwejjeġ bħal dawn, kif ukoll għax rawmu maż-żmien minħabba partikolari lejn dak kollu li hu għażiż għalihom. Il-festi liturġii u dawk għall-qaddisin kienu u għadhom fost l-aktar manifestazzjonijiet pubbliċi li n-nies tagħmel għalihom. Però żgur li fosthom kollha, n-nies ta' dan ir-raħal antik iħabirku biex jiċċelebraw l-aktar il-festa ta' San Filippu ta' Agira, titular tal-parroċċa. F'dan ix-xogħol sejrin naraw kif kienu jsiru l-elementi l-aktar importanti fil-festa, kemm interna kif ukoll esterna. It-tagħrif kollu hu miġbur mill-kotba ta' l-amministrazzjoni tal-knisja parrokkjali, miktuba mill-prokuratur tal-festa. Sa dan iż-żmien ma kienx hemm każini formali u l-festa kienet tiġi organizzata kompletament mill-knisja, għalkemm kultant kien ikun hemm xi inizjattiva personali ta' xi dilettanti.

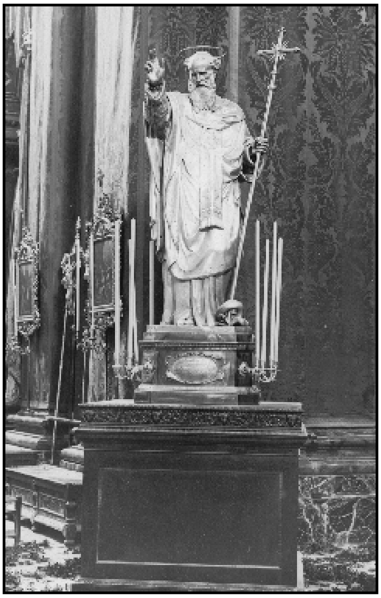

Il-vara ta' San Filep ta' Agira fl-1921. L-aqwa opra ta' l-arti f'ġieħ il-qaddis patrun.

Fis-seklu 18, diġà kien isir sforz biex il-festa titulari tkun iċċelebrata bil-kbir, possibbilment, aħjar minn ta' irħula oħra. Per eżempju għall-mużika tal-knisja kienu jinġiebu l-*maestri di cappella* tal-Katidral ta' l-Imdina, filwaqt li meta ma kinux jistgħu jiġu, kienu jqabbdu lil dawk tal-knisja konventwali ta' l-Ordni ta' San Ġwann. Għal din il-mużika kienu jintefqu ħafna flus, kif nistgħu ngħidu li baqa' jsir sa żmienna, għalkemm il-kwalità hi ferm differenti! Fost il-ħlasijiet partikolari li kienu jsiru nsemmu dak għax-xema' u l-weraq li jinxteħed ma' l-art; għal predikaturi tat-Tridu u l-paniġierku; flimkien ma' ħlas *extra* lis-sagristani. Għal barra ftit li xejn kienu jintefqu flejjes, għaliex sa dak iż-żmien il-festa kienet konċentrata fil-knisja. Barra minn dan, kien ikun hemm okkażjonijiet straordinarji, meta jiġu mfakkra avvenimenti speċjali, fejn kien isir kollox b'aktar pompa u solennità, fejn mhux darba u tnejn kienu jiġu mistiedna l-kapijiet ta' l-Istat u l-Knisja.

Is-seklu 19, kien żmien fejn pajjiżna għadda għal aktar minn darba f'idejn mexxejja ġodda, u fejn nistgħu ngħiduu li beda perjodu ta' żvilupp f'diversi oqsma. Żdiedet l-attività ekonomika u per konsegwenza, żdiedu l-flus fl-idejn. Dan f'Ħaż-Żebbuġ hu evidenti kemm mill-att urbanistiku kif ukoll fl-attività kulturali, bit-twaqqif ta' numru ta' każini. F'dan is-seklu wkoll saru l-akbar numru ta' proġetti ambizzjużi għat-tiżjin tal-knisja parrokkjali. Il-festa titulari

wkoll kompliet tikber u tiżviluppa, fuq ġewwa u fuq barra. Il-piki fuq il-mużika tal-knisja għenu biex jifjorixxu l-partiti tal-festa, li b'mod naturali kabbru l-attività tagħhom. Fl-ewwel nofs tas-seklu 19, il-perjodu li se nitkellmu minnu, jurina kif issa l-festa ta' barra għamlet passi ta' ġgant 'il quddiem, sew fil-logħob tan-nar kif ukoll bil-parteċipazzjoni ta' l-elementi mużikali.

Il-Festa ta' Ġewwa

Żewġ affarijiet li jissemmew dejjem fil-kontijiet huma l-paniġierku u l-mużika. Il-paniġierku kien iċ-ċirasa fuq il-kejk matul il-quddiesa l-kbira solenni. Kienu jaraw li jintagħżel predikatur għaref u magħruf, li mhux l-ewwel darba li kien mir-raħal. Il-ħlas għal dan is-servizz jidher li kien ta' ħames skudi, filwaqt li meta kien jinġieb minn barra r-raħal kienu jħallsu wkoll għal kaless. Ġieli kien hemm min joffri s-ervizz bla ħlas, speċjalment meta kien ikun mir-raħal stess. Uħud minnhom, kienu jagħmluh aktar minn darba. Il-lista tal-predikaturi hija interessanti għax turi nies li

Il-knisja parrokkjali c. 1955. Innota l-pulptu minn fejn kien isir il-paniġierku.

L-Isqof F.C. Caruana – Pittura ta' Pietru Pawl Caruana fis-sagristija tal-knisja parrokkjali.

kienu popolari fi żmienhom, għalhekk tajjeb li nuru parti minnha:

1815	Pietru Pawl Psaila
1816	Teodoro Piscopo
1817	Tumas Scicluna (Kappillan tar-raħal)
1818	Cario de Giovanni Inglott (Kappillan taż-Żurrieq)
1820	Fra Fidiel (Kapuċċin)
1825	Gio Batta Grech (Kappillan tan-Naxxar)
1826	Salvatore Mifsud
1827	Filippo Amato (kien għadu Djaknu!)
1828	Giovanni Borg
1830	Pietru Said (Kanonku)
1831	Salvatore Cassar (Kappillan ta' Ħal Kirkop)
1832	Vincenzo Ciappell
1834	Carolo Aquilina (Arċipriet tal-Birgu)
1837	(?) Fenech (Kanonku)
1839	Francesco Saverio Vassallo (Arċipriet tar-raħal)
1840	Luduvico Mifsud Tommasi
1841	Filippu Grima

Fl-1832 mexxa l-Vespri u l-purċissjoni tal-festa, iż-Żebbuġi Mons. Francesco Saverio Caruana, li ftit xhur qabel kien laħaq Isqof tad-Djoċesi. Bħala tifkira ta' din l-okkażjoni, il-kleru offrielu mazzetto maħdum minn Swor Crocifissa, li qam 15-il skud. Ħlas ieħor

interessanti għal din l-okkażjoni kien ta' skud u żewġ tari għal tużżana *piatti d'Ingilterra*, li wisq probabbli servew għat-trattament lill-Isqof u l-mistednin. Skud ieħor ġie mogħti lill-Arġentier magħruf Saverio Cannataci bħala *orefice degli Incensieri*.

Il-mużika tal-knisja kif għidna qabel kienet tittieħed bis-serjetà fil-parroċċa tagħna. Għal kronika rridu nżidu li diġà fl-1692, din il-parroċċa kienet ikkummissjonat orgni ġdid lil Gaetano Turiglio, filwaqt li matul iż-żmien kienu diversi l-kompożituri u mużiċisti li twieldu f'Ħaż-Żebbuġ. Il-ħlas għall-mużika sagra kien konsiderevoli, kultant aktar mill-kumplament ta' l-ispejjeż kollha tal-festa! Biex nagħtu xi eżempji fl-1814 tħallsu aktar minn 142 skud u s-sena ta' wara 178 skud u 8 tari. Però fiż-żmien ta' wara dawn l-ispejjeż ġieli niżlu għal 90 skud. Uħud mill-*maestri di cappella* kienu:

1814	Sig. Imbroll
1815	Sig. Bugeja
1816	Sig. Bugeja
1818	Sig. Bugeja
1825	Paolo Bugeja
1826	Paolo Bugeja
1829	Francesco e Saverio Bugeja
1831	Vincenzo Bugeja
1832	Vincenzo Bugeja
1834	*musica* Bugeja
1835	Sac. Giuseppe Burlo
1836	Sac. Giuseppe Burlo
1837	Sac. Giuseppe Burlo
1838	Sac. Giuseppe Burlo
1839	Sac. Giuseppe Burlo
1840	Vincenzo Bugeja
1841	Vincenzo Bugeja

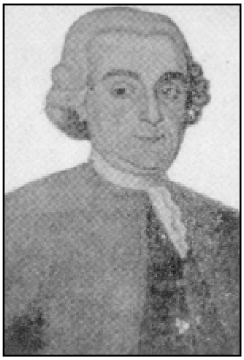

Pietru Pawl Bugeja u Vincenzo Bugeja li servew bħala Maestri di Cappella tal-parroċċa.

Il-Festa ta' Barra

F'din it-tieni parti, se nindunaw kemm għall-festa ta' barra ta' San Filep, kienu preżenti b'mod konsistenti u kwantitattiv, l-element tal-piroteknika u dak bandistiku. Dan meta kienu għadhom ma ġewx iffurmati l-każini tal-festa u l-partiti, li b'mod formali flimkien mal-prokuratur tal-knisja u tal-fratellanzi, komplew jgħollu l-livell tagħha.

Tagħrif ieħor hu marbut mat-tiżjin permezz tat-tazzi taż-żejt, imsejħa l-aktar bħala lumini; mad-daqq tal-fifra u t-tambur u l-maskli, li però kienu diġà jsiru fis-seklu ta' qabel. Rigward l-armar tal-festa jissemmew diversi arkaturi u li kienu jsiru fit-toroq li minnhom tgħaddi l-purċissjoni. Sawn kienu jkunu ta' l-injam jew ħadid u bosta drabi jitpoġġew fuqhom skrizzjonijiet bi kliem ta' tifħir għall-qaddis patrun.

Kienu jiżżejnu wkoll bid-drapp u l-ħaxix, kif ukoll bit-tazzi taż-żejt. Per eżempju fl-1834 tħallsu żewġ skudi biex tpoġġew l-*archi trionfali per S. Filippo*. Fl-1839 reġgħu ħallsu 2 skudi oħra lil Rocco Zammit għall-istess għan.

Il-Baned

Meta nsibu li ħadu sehem il-baned, irridu niddistingwu ta' liema forma kienu skond iż-żmien. Fil-perjodu li qed nistħarrġu, fl-ewwel nofs tas-seklu 19, ma kinux għadhom twaqqfu l-baned fi struttura organizzata, b'numru mdaqqas ta' bandisti; kumitat amministrattiv; *sede* proprja; eċċ. L-uniċi organizzazzjonijiet simili kienu dawk tal-Militar, li kienu fuq il-mudell Brittaniku, speċjalment fejn tidħol id-dixxiplina. Il-banda li qed nistħarrġu kienet prinċipalment ta' żewġ forom: dik tradizzjonali b'numru żgħir ta' persuni li jdoqqu l-aktar il-flawt u l-katuba; u dik b'aktar bandisti li kellhom varjetà akbar ta' strumenti, kultant imsejħa wkoll bħala orkestra. Grupp ta' mużiċisti u dilettanti kienu jduru ma' xi ħadd ta' aktar esperjenza jew surmast, li jrawwimhom biżżejjed li jistgħu jagħtu kunċert aċċettabbli.

Xejn ta' barra minn hawn!, iżda dawn kienu l-preludju għal dawk li għandna llum. Meta jissemma raħal jew belt, dan għar-raġuni li dak il-grupp ikun ġej mit-tali post, bin-numru ta' bandisti li ma jaqbżux l-20 ruħ. Il-ħlas kien ikun

bejn wieħed u ieħor ta' skud għal kull bandist, li normalment ikopri żewġ servizzi. Il-banda li kienet tinqala' minn barra r-raħal kienet tiswa lill-organizzaturi spejjeż addizzjonali. Per eżempju fl-1835 tħallsu 3 skudi għat-tiben biex il-bandisti jistgħu jistrieħu fuqu; filwaqt li fl-1838 intefqu gran u 12-il tari għall-inbid. Meta jkun il-maltemp, kif inzerta fl-1829 u fl-1837 u s-servizzi jitħassru, xorta waħda l-bandisti jitħallsu s-somma miftiehma, anzi ġieli aktar! Issa se nġibu lista li turi tajjeb il-baned li ħadu sehem u kemm tħallsu:

Sena	Banda	Numru ta' Nies	Ħlas	Tnabar u Fifri	Ħlas
1814	Due Bande	?	44.4		
1815	Due Bande	?	27		
1816	Banda	?	25.3		
1817	Banda	?	12.11		
1818	Banda	?	9		
1819	Banda	?	9		
1820	Banda	?	9		
1821	Banda	?	9		
1822	Banda	?	9	2 (persuni)	1
1823	Banda	?	9		
1824	Banda	?	9	2	1
1825	Banda della Valletta	12	11.5	3	1.8.10
1826	Banda della Notabile	11	11	mill-Banda ta' Bormla	5
1827	Banda di Bormla	12	12.2		
1828	Banda di Bormla	11	12	?	2.2
1829	Banda	11	18	?	4.1
1830	Banda	12	15	?	3.7.12
1831	Banda	12	13.7.4	?	3
1832	Banda	16	17.2.8		
1833	Banda	17	17.7.4		
1834	Banda	?	12.6		
1835	Banda	18	18	3	3
1836	Banda	16	20	?	5
1837	Banda	13	25	5	5
1838	Banda (Maestro Bastiano)	12	18	4	2.6
1839	Grande Banda	14	30	4	3
1840	Banda Navale	?	28	4	3
1841	Banda	12	20	5	3

Minn din nistgħu naraw li l-baned kienu ġejjin miċ-ċentri prinċipali tal-pajjiż: il-Belt Valletta, ir-Rabat u l-Kottonera. Banda oħra kienet navali, li minnhom kien hemm diversi stazzjonati ma' l-armata ta' l-Imperu, li jindkludu mużiċisti u surmastrijiet Maltin. Banda oħra kienet marbuta ma' Maestro Bastiano, li fi snin wara nsibuh jagħti s-servizzi tiegħu f'irħula oħra wkoll. Il-*Grande Banda* ma jidhirx li kienet imsejħa hekk għax kellha numru akbar ta' bandisti, iżda jekk wieħed jikkunsidra li tħallset id-doppju, jistenna li kienet xi ħaġa superjuri. Wieħed jassumi wkoll li fejn ma jissemmiex post jew individwu speċifiku, li hemm possibbiltà li dik tkun ġejja mir-raħal fejn qed issir il-festa.

Il-Logħob tan-Nar

Hu fatt magħruf sewwa li dan ir-raħal għandu tradizzjoni antika u sinjura fejn tidħol il-piroteknika. Kienu diversi d-dilettanti Żebbuġin li ddistingwew ruħhom f'dan il-mistier, speċjalment fil-logħob tan-nar ta' l-art, filwaqt li l-kamra tan-nar tal-knisja parrokkjali, kienet waħda mill-ewwel fil-pajjiż. L-ispiża għan-nar kienet l-akbar fejn tidħol festa ta' barra, fatt li juri kemm kien imfittex. Ġieli tħallsu fuq 75 skud, bejn xogħol u materjal. Dawn l-ispejjeż kienu jinqasmu prinċipalment fi tlieta:

Fuoco artificiale: Dan kien jikkonsisti fil-logħob tan-nar ta' l-art, dak iż-żmien statiku, mhux mekkanizzat;

Razzi: Dawn kienu bħal *fjammi,* jitilgħu minn ma' l-art, bħal *flare*, bojod jew bil-kulur;

Polvere da sparo: Il-porvli biex jisparaw il-*maskli*, li jkunu flok il-murtali tal-bomba u

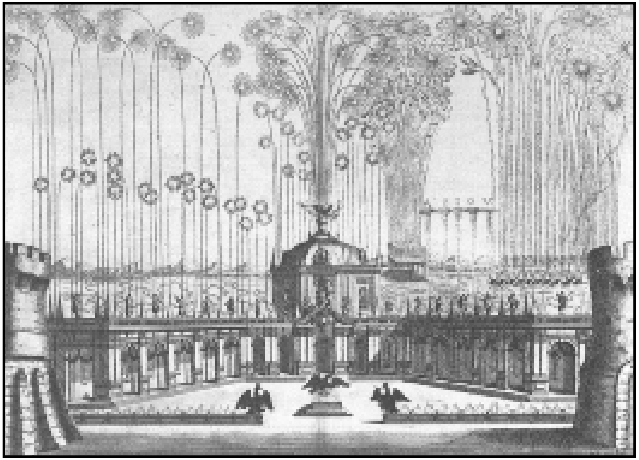

Inċiżjoni tas-seklu 17 li turi logħob tan-nar simili għar-razzi.

jinħarqu minn ma' l-art. Il-fatt li l-kontenitur mhux imniżżla fil-kontijiet, juri li dawn kienu proprjetà ta' xi ħadd mir-raħal, possibbilment il-knisja.

Dawn l-affarijiet ġieli kienu jitħallsu f'akkont wieħed, filwaqt li jissemma persuna partikolari, wisq probabbli dik li tkun ħadmet ix-xogħol. Il-putassa kienet tinbiegħ bl-użin imsejjaħ *rotolo*. Interessanti li fl-1825 u 1826 sar ħlas lil Mastru Lorenzo Cachia, kemm għal-logħob tan-nar kif ukoll għaż-żiemel. Dan jista' jindika li jew ma kienx mir-raħal, inkella għat-trasport tal-materjal. Fl-1829, jissemmew Ġużeppi Azzopardi u Ġużeppi Micallef, filwaqt li Ġużeppi Zammit tħallas skud talli ħasel id-dawa tal-knisja wara li nħaraq in-nar. Fis-snin ta' wara n-nar dejjem tħallas għalih Ġużeppi Azzopardi waħdu. Fl-1840 wkoll 2 skudi *al bombista per aver sparato in questa solennità e ottava*, indipendentament mill-ħlas li sar lil Azzopardi. Dan jindika li normalment in-nar kien jaħarqu ħaddieħor.

Dan it-tagħrif juri biċ-ċar li l-festa titulari f'Ħaż-Żebbuġ kienet okkażjoni ta' ferħ li ma titħalla nieqsa minn xejn, anke meta kien hemm xi epidemija serja, bħalma kienet il-Kolera ta' l-1837, li ħalliet bosta mwiet. Din it-tradizzjoni fortunatament għadha għaddejja bl-istess ritmu llum ukoll, però filwaqt li naqset sew mill-fervur mill-knisja 'l ġewwa, kibret aktar fuq barra. L-appartinenza taż-Żebbuġin għall-festa hi riflessa wkoll għall-fatt li ħafna xogħol konness magħha jsir mid-dilettanti tar-raħal, li għall-grazzja ta' Alla, għadhom kotrana u akkaniti bħal missirijietna!